Олександр Олесь

КНЯЖА УКРАЇНА

ЗАСПІВ

Заспіваю вам не пісню
Про стару старовину,
Розкажу я вам не казку,
А бувальщину одну.

Розкажу вам про минуле,
Що вже мохом поросло,
Що, нащадками забуте,
За водою поплило.

Перед вами стародавні
Пройдуть хвилями часи,
Із могил до вас озвуться
Наших предків голоси.

Наших предків, що блукали
По страховищах-лісах,
Що з природою змагались
Тільки з вірою в серцях.

Ах, тоді була живою
Вся природа навкруги
І людину оточали
Духи – друзі й вороги.

У часи ті Бог великий
Не ховавсь в небесній мглі,

А усі боги родились
І вмирали на землі.

Рано вдосвіта на сході
Прокидавсь ясний Дажбог
І ходив-блукав до ночі
Синім степом без дорог.

По зелених пишних луках
Волос пас овець гладких,
Грів їх вовною м’якою,
Одганяв вовків від них.

Над дрімучими лісами,
По пустелі степовій
Бог Стрибог літав на крилах,
Грав на кобзі золотій.

Бог Перун на чорних хмарах
Вічно землю об’їздив,
Часом плакав, як дитина,
Часом сурмами будив.

Часом гнівом його серце
Наливалось, як огнем:
Левом він ревів з-під неба
І погрожував мечем.

А в річках жили русалки,
Хапуни-водяники,
Лісовик свистів у лісі,
І сміялися мавки.

Треба добре було знати
Душі всіх богів земних,
То коритись, то змагатись,
То просити ласки в них.

І змагалася людина,
В вперед невпинно йшла,
Де ясним промінням-цвітом
Дивна папороть цвіла…

…Заспіваю нам не пісню
Про стару старовину,
Розкажу я вам не казку,
А бувальщину одну.

Розкажу вам, як на горах
Ставний Київ наш постав,
Як він жив і розвивався,
Як столицею він став.

Хто й коли у нього княжив
І в який ходив поход,
Хто боровсь за Україну,
За державність, за народ.

Розкажу вам, як боролись
Наші прадіди колись,
Як за щастя України
Ріки крові розлились.

Розкажу, чому і досі
Чути стогони її
І чому так довго в хмарах
Сонце рідної землі…

Заспіваю вам не пісню
Про стару старовину,
Розкажу я вам не казку,
А бувальщину одну.

УКРАЇНА В СТАРОВИНУ

Ліс густий, дрімучий, темний,
Споконвічний ліс росте,
Не проб’ється навіть сонце
Крізь гілля його густе.

Велетенські граби, вільхи,
Сосни, явори, дуби
Раз в століття полягають
Після віку боротьби.

Де родились, там вмирають,
Обертаються у тлінь,
На могилах виростає
Ряд наступних поколінь.

По лісах шумлять потоки,
Смарагдові від трави,
Розпливаючись то в багна,
То в озера, то в стави.

По річках, озерах, багнах
Вічний галас, вічний спів,
Крик гусей, качок і чапель,
Зойк чайок і журавлів.

Лебедині білі зграї
В небі хмарами летять,

Навкруги орлині крила
Гучно, хижо лопотять.

Над струмком спинився олень,
Прислухається, тремтить,
Десь почув непевний шелест
І зникає через мить.

То ведмідь ішов напитись,
Остудитися в воді,
То збирають під дубами
Чорні вепри жолуді.

По лісах блукали кози,
Тури, олені, вовки,
Кабани, ведмеді, лосі,
Рисі, зубри, борсуки.

Не стихав до ночі галас,
Дикий рев і ніжний спів…
Все кругом жило, змагалось,
Ліс дивився і шумів.

По лісах дрімучих, темних,
З луком пращур наш ішов,
З рисем, лосем і ведмедем
Він боровся і боров.

Здобував він теплі хутра,
М’ясо, шкуру на свій дах,
Часом сам роздертий падав
З серцем звіря у руках…

А на півдні за лісами
Колихалось море трав:
То над степом буйний вітер
На шовкових струнах грав.

Степ широкий, степ безмежний,
Де початок, де твій край?!
Коли сам стрибог не знає —
У Дажбога поспитай.

В день ясний горіло сонце,
Нерухомо вітер спав,
Нерухомо в мертвій тиші
Степ незайманий стояв.

В бурю він шумів, як море,
І ховався в сизій млі,
Полохливо буйні трави
Припадали до землі.

А зимою умирав він,
Спав під килимом снігів…
Тихо, пусто… Тільки чути
Десь сумне виття вовків.

Та часами прогуркочуть
Диких коней табуни;
Наче вихори, здіймають
Білу куряву вони.
. . . . . .

На лісах дрімучих, темних,
На незайманих степах

Спочивала Україна
В золотих, дитячих снах.

НАШІ ПРЕДКИ – СЛОВ’ЯНИ

Над озерами, річками,
На полянах лісових,
На стрімких високих горах,
На просторах степових, —

Де лише сіріє стежка
Або вкрився збіжжям лан,
Скрізь розкидались оселі
Наших прадідів слов’ян.

Оселялись цілим родом:
Що людина, як одна?!
Кревні люди — рід складали,
Кревні роди — племена.

Наймудріший і найстарший
Цілим родом керував,
Видавав щодня накази,
Правив, милував, карав.

Кожне плем’я мало князя,
Князь судив, водив на бій,
Першим був він у відвазі
І у мудрості своїй.

А коли ставав нездатним
До ладу і боротьби,
Віче іншого на князя
Вибирало без журби.

На річках, високих горах,
Серед багон і болот
Городи, міцні твердині
Будував собі народ.

Коли ворог йшов війною,
Метушилось все, як рій,
Замикалися ворота,
Починався лютий бій.

Бились, кидали каміння,
Крізь баркан окріп лили,
Попіл сипали у очі,
Гострі кидали коли…

…Ось і ворога відбито,
Все минуло: гнів і жах…
Кревні плачуть над борцями,
Що звалилися в боях.

І дають їм у могилу
Зброю, вбрання і харчі,
Щоб вони не знали лиха,
На тім світі живучи.

На сумних могилах тужать
І справляють тризну там
І несуть на сизі гори
Жертви праведним богам.

Але все поволі, тихо
Тоне в річці забуття,
І на березі зеленім
Квітне радісне життя…

На луці палає ватра,
На луці ідуть танки.
Тут в вінках цвітуть дівчата,
Там співають парубки.

В цю таємну ніч Купала
В лісі папороть цвіте,
Розцвітає, обсипає
Цвіт-проміння золоте.

Промовляє звір до звіра.
Хто підслуха мову їх,
Хто у лісі найде квітку —
Найде скарбів цілий міх.

А пісні все далі ллються,
Вже поблідли і зірки,
А ще огнища палають
І мережаться танки.

На кийки стоять схилившись
Бородаті віщуни
І розказують, що буде
І з якої сторони.

Роздають недужим зілля,
Щось шепочуть і плюють…
Сих водою напувають,
Тим камінчики дають.

І здається, з лісу вийшов
На узлісся сідловик.
Став, заслухавсь, задивився…
Стрепенувсь і знову зник.

І здається, щойно бігли
Тут русалки польові
І розсипали зі сміхом
Самоцвіти по траві.

Але схід зайнявся сонцем,
Хмари в золоті, в огні…
І самотньо одцвітають
Зблідлі ватри вдалині.

ПОЧАТКИ КИЄВА

Над Дніпром широким, вільним,
Де луги й степи цвіли,
Наші прадіди поляни
Оселились і жили.

Хлібороб робив у полі,
Пас пастух корів, овець,
З луком, з стрілами гнучкими
По лісах ходив ловець.

Пишно квітла Україна,
Повна всякого добра.
Як в раю, жили поляни
Понад хвилями Дніпра.

Все своє вони любили,
Шанували і чуже,
Хай, мовляв, Перун і Волос
Всіх від лиха стереже.

А коли сусід лінивий
Заздрив силі багача,

Вміли наші показати
Обосічного меча.

І віки нога ворожа
Не ступала на наш лан.
Всі сусіди шанували
І боялися полян.

…Де стоїть тепер наш Київ,
Там була сама гора,
Жив там першим Кий з Хоривом,
Щек та Лебідь — їх сестра.

Над самим Дніпром на горах,
Огороджений з боків
Ровом, мурами, валами,
Київ виріс і розцвів.

На сторожі коло його,
Наче батько, став Дніпро,
Наче батько сину, ніс він
З півдня й півночі добро.

І здавалось, Україна
Буде квітнути віки,
І здавалось, всі народи
Їй сплітатимуть вінки.

НОВГОРОДЦІ

Біля озера Ільменя
Став Великий Новгород,
Збудував його слов’янський
З фінським змішаний народ.

Не було ладу у його,
Вічно рід ішов на рід,
Вічно плем’я йшло на плем’я,
На сусіда йшов сусід.

В держава занепала,
І народ ладу схотів,
І на північ, на варягів,
Він послав своїх послів.

"Дайте нам якогось князя,
Дайте нам володаря!
Є всього у нас багато,
Але все і гине зря.

Хай він зробить в нас порядок
Дайте!" — плакали посли…
Усміхнулися варяги
І їм Рурика дали.

І могучою рукою
Рюрик землі об’єднав,
Дав народу лад і спокій
І до праці всіх позвав.

АСКОЛЬД І ДІР

Славна в Рюрика дружина,
Всім далась вона взнаки,
А Аскольд і Дір — найперші,
Найславніші вояки.

Нудно їм сидіти вдома
Без походів, без боїв,

І вони прохають князя,
Щоб на волю їх пустив.

Князь подумав і дозволив.
Попрощалися вони
І з такими ж вояками
Посідали на човни.

І по Волхову угору
І невідомий край летять.
Мов орлів широкі крила,
Їхні весла лопотять.

Приплили до краю Волхов,
Далі витягли човни
І в лісах шляхів шукають
До чужої сторони.

Бачать — річка. Довго нею
Геть на полудень плили,
Аж угледіли на горах
Місто, вежі і вали.

Приплили, на беріг вийшли
І питають у полян,
Хто живе у цьому місті,
Хто тепер у ньому пан?

"Тут колись жили, та вмерли
Кий, Хорив та Щек, брати.
А тепер ми під хозаром, —
Животій та дань плати".

"Не журіться!" — Дір промовив.
"За мечі!" — Аскольд гукнув.
Кожний птахом стрепенувся,
Кожний гнівом спалахнув.

Налякалися хозари
І в степи біжать гуртом.
І дружина здобуває
Пишний Київ над Дніпром.

Стали вільними поляни…
Вихваляють вояків,
А Аскольда разом з Діром
Вибирають на князів.

ОЛЕГ

Раз до Діра і Аскольда
Прибігають вояки:
"По Дніпру пливуть на Київ
Чужоземні байдаки!"

Не скінчили ці казати —
Ще біжить один вояк:
"На човнах пливе на Київ,
Кажуть, Рюриків свояк!

Повні війська, повні зброї,
Ледве плинуть їх човни.
Чи не скликати нам віча?
Чи не ждати нам війни?"

"Залишіть! Пливе не ворог", —
Їм князі відповіли

І Олегові назустріч
З воєводами пішли.

"Чи з добром, чи з злом приходищ
Ти у наш гостинний двір?" —
Так, вітаючи Олега,
Запитав Аскольд і Дір.

І Олег похмуро, грізно
На питання відповів:
"Я прийшов з могучим військом,
Я вам Ігоря привів.

Не походите з князів ви,
Як же княжити змогли?
Нам лише належить влада
І по неї ми прийшли".

Так скінчив Олег промову
І на знак його руки
З човна Ігоря виносять
Чужоземні вояки.

А князів Аскольда й Діра
Піднімають на списах,
І Олег вступає в Київ
При побідних голосах.

І, коня свого спинивши,
Він говорить: "Вояки!
Хай же матір'ю нам стане
Славний Київ на віки!"

ПОХІД НА ЦАРГОРОД

Геть за морем українським,
Понад склом Босфорських вод
Дивні вежі і палати
Розкидає Царгород.

Наче вир, кипить, торгує
Крамом, зброєю, вином.
Вдень він вуликом здається,
А вночі — чудесним сном.

І з усіх країн до його
Ллється хвилями народ.
Наші теж торгові люди
Їздять в славний Царгород.

Та не любить грек чужинців
І тримає їх в руці.
"Хоч не їдь! Одурить, скривдить!" —
Наші скаржаться купці.

І Олег, на греків лютий
Став збиратися в похід:
Хоче він до України
Прилучати Царгород.

І укрили Чорне море
Українські байдаки,
Розгорнулися вітрила,
Заспівали вояки.

Простір! Воля! Грають хвилі,
Море диха, як живе,
Мов лютує, що з піснями
Легковажний хтось пливе.

Небезпека? Вітер? Буря?
Гнуться щогли кораблів?
О, хіба згорнути крила
Важко, довго для орлів?!

І гуртом за весла взятись,
Разом взятись і гребти…
Море, море! І в негоду
Любе сміливому ти!

Так три дні пливли по морю
Без турботи, без нудьги.
Ось і вежі Царгорода,
Ось і грецькі береги.

Але греки уже знали,
Що летять до них орли,
І, щоб в пристань не пустити,
Ланцюги перетягли.

І звелів Олег на беріг
Витягати кораблі.
"Що ж, мовляв, як не по морю,
То поїдем по землі".

І, колеса приробивши,
Він вітрила розпустив.
І невидане тут сталось,
Найдивніше диво з див.

"Ой, повій, повій ти, вітре!
Швидше коней повези!!
Зашумів — повіяв вітер,
Покотилися вози.

Вороги перелякались,
До Олега шлють послів:
"Не руйнуй нас, все дамо ми,
Що б ти, князю, не схотів!"

"Ну, гаразд. Покора ваша
Погасила в серці гнів,
І, здається, ми братами
Станем з лютих ворогів.

Царю, хай моє купецтво
Вільно ходить в Царгород,
Хай торгує і купує
Вже без кривди і без шкод.

У купців не буде зброї:
Я обмежу їх число,
Щоб не більше, як півсотні
Їх нараз у місто йшло".

Цар годився на умову,
Хрест святочно цілував.
Князь на Волоса, Перуна
І на меч присягу склав.

На воротах Царгорода
Князь Олег свій щит прибив.
На воротах Царгорода
Український щит висів.

СМЕРТЬ ОЛЕГА

Після славного походу
На далекий Царгород

Князь в палатах бенкетує
І частує воєвод.

На столах у вазах грецьких
Дивні овочі цвітуть,
Золоті, пахучі вина
Струмнем сонячним течуть.

Навкруги шумлять розмови
Про походи, про бої
Та про лицарів, що склали
Буйні голови свої,

Як колись човни у морі
Наплили на ланцюги,
Як стояли перед ними
І трусились вороги.

"О, ще нас не кинув Волос,
Ще нас змилує Перун".
Коли зирк — в палати входить
Сивий згорблений віщун.

"Князю, знову перемогу
Пророкую я тобі.
Знову ти з хоробрим військом
Переможеш в боротьбі. —

"Слава князеві й вояцтву!
Хай навік щастить війна!" —
Воєводи закричали
І частують віщуна.

Князь встає і йде до діда.
"А чи знає мій віщун,
У якім бою стрілою
В мене кине бог Перун?"

"Не на крилах стріл Перуна
Принесеться смерть твоя,
Ти загинеш, славний князю,
Від коханого коня".

І замовкли враз розмови,
Опустилися чарки,
І з палат, схилившись, вийшли
Воєводи й вояки.

І сказав Олег уранці:
"Не сідлайте більш коня!
Хай стоїть і їсть у стайні
До мого страшного дня".

Знов то тихо, то тривожно
Потекли за днями дні.
П’ятий рік уже минає
То в походах, то в війні.

Знов бенкет в палатах княжих,
Знов старшини й вояки
З запашним вином і медом
Держать підняті чарки.

Князь згадав бенкет колишній
І коханого коня…
"Приведіть його, — сказав він, —
Хоч на його гляну я".

Вже давно дощі змивають
І обсушують вітри
Його кості в чистім полі
Біля Лисої гори".

Князь помовчав і всміхнувся:
"Брешуть, дурять віщуни!
Бач: кістки... Коня! Поїду:
Подивлюсь хоч, де вони!"

І Олег у поле їде.
Вгледів кості, зліз з коня
І ногою став на череп...
Нагло виповзла змія.

Обвилась, вп’ялася в ногу!..
Скрикнув князь, і на коні
Він летить в свої палати,
Щоб погаснути в огні.
. . . . . .

На високу Щекавицю
Князь зібрався у поход...
Йде, схилившись, за труною
Його військо і народ.

ІГОР

Умер Олег. Закняжив Ігор.
Це завзятий був вояк:
Налітав він, наче вихор,
І не знав жалю в боях.

І державного кордону,
Меж державних він не знав, —
Від стрімких Карпат до Дону
Україну розіславю

Він пливе на Чорне море,
Облягає Царгород,
Та зустрів він лихо-горе,
Не повівсь йому поход.

Не злякався його ворог,
Переміг в бою без втрат:
Він вже вмів робити порох
І стріляти із гармат.

І коли страшні гармати,
Наче леви, заревли,
І коли човни палати
Серед моря почали, —

Божевільний галас знявся,
Що нечуваний в боях,
І на дно морське ховався
Найхоробріший вояк.

Тільки рештки врятувались…
І до рідної землі
Сумно-сумно повертались
Українські кораблі.

ПОХІД ІГОРЯ НА АРАБІВ І ПЕРСІВ

По пустелі дикій, голій,
По розпалених пісках

Військо Ігоря ступає
І грізній зброї, в шоломах.

З голови до ніг закуте
У залізо, як в луску,
Мов гадюка сіра в’ється
По червоному піску.

Грізне, йде поволі, важко,
Ні розмови, ні пісень,
Тільки чути безупинний
Тихий стогін цілий день.

Часом ржання розітнеться
Чи бика голодний рев.
Навкруги пісок сипучий,
Ні трави, ані дерев.

Палить сонце, палить вітер,
Палить небо і земля.
Аж пече залізна зброя,
Спрага душить, як змія.

Навантажені харчами,
Грузнуть коні у піску.
Чорні ворони над ними
Хижо крутяться в танку.

Гинуть люди, гинуть коні,
Вкритий трупами пісок.
Ай, коли б набігла хмара,
Зашумів би десь поток!

О, коли б повіяв вітер,
Прохолодою обдав!
Дихав, дихав би устами
І руками набирав!

Ах, коли б ліси зелені,
Мох холодний і трава!
Впав би: тіло остудилось,
Прохолола голова.

Це розгнівався Сварожич,
Одвернувсь Перун від нас,
І прийшла страшна посуха,
І настав Стрибога час.

Але враз повіяв вітер,
Свіже, вогке щось приніс,
Наче річка недалеко
Або близько темний ліс.

Справді, наче легше грудям,
Ось уже і коні ржуть!
Наче камінь з пліч звалився,
Наче крила в нас ростуть!

Йдуть і бачать: грає море,
Сріблом котяться річки
І на березі чекають
Осетинські вояки.

ВІЙНА ІГОРЯ З АРАБАМИ Й ПЕРСАМИ

Та недовго спочивали
Українські вояки.

Вже удосвіта взялися
Лаштувати байдаки.

То вітрила білі шиють,
То засмолюють човни,
Весла, щогли вибирають,
Чистять зброю, казани.

З осетинами вже друзі,
Розглядають зброю їх,
Коней, луки вихваляють
І рівняють до своїх.

…Наче впала чорна зграя
На шумливі буруни,
Зачорнали, загойдались
Переповнені човни.

Попливли, пливуть і тануть…
Ось і зникли в далині.
Хай же боги їх не кинуть
І поможуть у війні.
. . . . . .

Знов пустелею, степами
Військо спільників іде.
Ось і Кура, а за нею
І ворожа лава жде.

Полетіли перші стріли
І зламались на щитах.
Пишний ворог наступає
На верблюдах, на слонах.

Навантажені верблюди
Йдуть і гнуться від ваги,
На слонах, із веж неначе,
Виглядають вороги!

Тупотять арабські коні,
Квітнуть перські килими.
Вдвоє ворог має війська,
Та хоробріш втроє ми.

І недовго йшло змагання:
Захиталися вони!
Заревли в страху верблюди,
Повернулися слони.

Ворог битий ласки просить,
Віддає своє майно:
Срібло, злото, зброю, коні,
Килими, харчі, вино.

…По пустелі ллється пісня,
Шелестять сухі піски.
На слонах і на верблюдах
Їдуть наші вояки.

СМЕРТЬ ІГОРЯ

Квітне Київська держава
І могутня, і страшна.
Майже всі вона з’єднала
Українські племена.

Не могла лише скорити
Напівдиких деревлян,

Що жили в лісах дрімучих
Геть на захід від полян,

Що не вміли розуміти
Заповіти золоті,
Що в єднанні тільки сила,
В злуці, в спільності, в гурті,

Що тоді лише Держава
Буде дужа і міцна,
Коли всі в одно зіллються
Українські племена.

Двічі вже розбив їх Ігор,
Вдруге платять вже вони
Шкіри чорної куниці —
Дань невдалої війни.

Та скоритися не хочуть,
Відокремлюються знов.
І утретє гнівний Ігор
Військо скликав і пішов.

На нараді з князем Малом
Деревляни день і ніч.
Віщуни стоять, ворожать,
Мал насупився, як сич.

Хтось найстарший, наймудріши
Промовляє наразі:
"Здавна радились зі мною
І бояри, і князі.

І тепер я дам пораду:
Воно так: як вовк з двора
Витяг дві чи три овечки,
Вже не ждіть тоді добра.

Передушить всю отару
До останньої вівці.
Як ви впораєтесь з вовком,
Що ви зробите, борці?

Віддасте йому отару,
Ту, що пасли, стерегли?"
"Уб’ємо кілками звіра!" —
Деревляни заревли.

І рішають одностайно
Вбити Ігоря і бою.
І на тім вони скінчили
Раду-бесіду свою.
. . . . . .

Наче в бурю чорне море,
Віковічний ліс гуде;
Через ліс дрімучий, темний
Військо Ігоря іде.

Без дороги йде поволі,
Здобуває кожний крок:
Там дерева повалились,
Там болото, там пісок.

Так воно і йде до ночі,
З лісом бореться, йдучи.

На руках криваві рани,
В піхвах заткнуті мечі.

Але що це?! Деревляни!
Деревляни з трьох боків!!
"Оточили! Ми в неволі!
Гей, до зброї, до мечів!"

Та було уже запізно:
Деревлянські вояки
Налетіли, як на здобич
Налітають хижаки.

Перебили княже військо,
Порубали, посікли,
Князя Ігоря самого
Обеззброїли, взяли.

І, не стримуючи помсти,
Гніву лютого свого,
Враз два дерева згинають
І прив’язують його.

І, два дерева нагнувши,
Випускають нагло з рук, —
І живцем роздертий Ігор
Умирає серед мук.

...Так за дужу Україну,
За соборну Ігор вмер.
За соборність України
Умирають і тепер.

КНЯГИНЯ ОЛЬГА

Тихий, теплий літній ранок.
Сонце встало. Вітер спить.
Вийшла дівчина на річку,
Сіла в човен і сидить.

Чарівка сама, як ранок,
Задивилася на світ…
Білий шус на синіх хвилях,
На деревах — білий цвіт.

Любо жити на цім світі,
Щастя любого ждучи…
Ах, коли б лише згадати
Сон, що снився уночі.

Дивний сон… Якісь палати,
Лицар в зброї на коні…
Ліс такий страшний, таємний…
Поле… Море вдалині.

Далі хмари, грім, пожежа,
Плач і стогін з-під землі.
Лицар-велетень в кайданах,
Кров на білому чолі.

І замислилась красуня…
Згадка в серце їй вп’ялась…
Нагло шелест… Обернулась:
Перед нею — Ігор-князь.

На йому убрання просте,
Без оздоби, без відзнак,
Лук з залізними кінцями,
Збоку страли, сагайдак.

Привітався з нею Ігор,
Попросив перевезти…
Загойдавсь на хвилях човен
І поволі став плисти.

І очей не зводить Ігор:
Що за дівчина-краса!
Заговорить: думка — сонце;
Очі — сині небеса.

Хто вона, чия і звідки,
Князь докладно розпитав,
А на другий день по неї
І сватів своїх послав.

І за князя вийшла заміж
Проста дівчина з села
І до смерті вірним другом
Князю Ігорю була.

ПОСЛИ ДЕРЕВЛЯН ДО ОЛЬГИ

Хоч помстились деревляни,
Та не заснуть уночі.
Оглядаючись, лягають,
Бачать Ігоря, сплючи.

Хочуть з Ольгою миритись,
До княгині шлють послів,
І у Київ прибуває
Нагло декілька човнів.

І з промовою до Ольги
Обертаються посли:

"Ми не битися, княгине,
Ми миритися прийшли.

Та за вовка вийшла заміж,
Ну й забили ми його,
А тепер тебе ми заміж
Віддамо вже за свого.

Князь наш, Мал, тебе угледів
І відразу покохав,
І оце до тебе, Ольго,
Старостів своїх прислав".

Ольга низько уклонилась
І промовила послам:
"Йдіть сьогодні в човен спати,
Завтра ж честь я вам віддам".

І повірили, зазнались,
Запишалися посли
І по вулицях до човна
Переможцями пішли.

І коли від Ольги вранці
Послінці до їх прийшли,
Ледве глянути схотіли,
Ледве голови звели.

"Не поїдемо ми кіньми,
Пішки теж ми не йдемо, —
Понесіть ви нас у човні!"
"Що ж? Гаразд: понесемо".

Понесли та враз — у яму!
І засипали живцем:
Так, мовляв, і ви мирились
З нашим Ігорем-борцем.

Так помстилася княгиня,
Так помщаються жінки...
Гей, не бійтеся ставати
Під прапори, вояки!

ПОХІД ОЛЬГИ НА ДЕРЕВЛЯН

Незабаром гнівна Ольга
Знову зводить рахунки...
Але борються завзято
Деревлянські вояки.

Бачe Ольга, що до бою
В неї сила замала,
Стала думати, гадати
І на хитрощі пішла.

І говорить деревлянам:
"Та чого це ми б’ємось?
Щось не вміли поділити,
Завинив з нас, може, хтось?

Я прийшла до чоловіка
На могилу жалібну:
Дай, мовляв, солодким медом
Свого князя пом’яну.

З вами, любі деревляни,
Боротьби я не веду, —

Пом’яну я чоловіка,
Справлю тризну і піду.

Пом’яніть і ви… Забудьте
Те, що вже давно пройшло:
Є для вас і мед пахучий,
І густе, як кров, вино".

Вірять Ользі деревляни,
На могилу князя йдуть.
Разом князя поминають,
Разом мед і вина п’ють.

Попили, лягли спочити,
А княгиня знак дала
І над Ігоря труною
Рахунки свої звела…

І в похід рушає далі,
Все мечем рубає впень,
Ціле літо облягає
Непокірний Коростень.

Таж погляньте, всі скорились,
Всі вже платять дань мені
І спокійно орють ниви…
Непокірні ви одні.

Але я так мало хочу,
Неподолані борці:
По три голуби від хати
Та по три ще горобці".

І зраділи деревляни,
Всі розбіглись і в міщки
По лісах, лугах і стріхах
Ловлять весело пташки.

Ольга ж вугілля гаряче
Кожній птащці до хвоста
Прив’язала і пустила…
Загорілися міста…

Коростень в огні палає,
Галас, крик, переполох…
Все тікає… Військо Ольги
Перебило багатьох.

Та як виконала Ольга
Помсти лютий заповіт,
Стала думати про Бога,
Про таємний божий світ.

Про велику, вічну правду,
Про прощення, про любов,
Стала думати про Того,
Хто пролив за людство кров.

І не помста дика, люта,
Не кривавих дум рої,
А безмежне милосердя
Душу сповнило її.

І без Його мудра Ольга
Більше жити не змогла…
І у грецькім Царгороді
Християнство прийняла.

СВЯТОСЛАВ

Ніч майова, українська,
Світло місячне тремтить…
Все заснуло. Тільки Ольга
Над колискою не спить.

Над дитиною схилилась,
Сон рожевий зовучи:
"Спи, мій сину, спи, маленький,
Треба спати уночі.

Сплять давно уже хозари,
Печеніги сплять в степах.
Всі заснули… Спи, мій сину,
В золотих дитячих снах.

Та яким же неслухняним
Народився мій синок!
Ні сповивачів не любить,
Ні шовкових пелюшок.

Знову рученьки згинає —
Наче стримує коня…
Спи, моє мале зернятко,
Спи, пташинонька моя!

Знов схопився! Щось приснилось?!
Оченята аж горять!
Правда — щось страшне приснилось?!
Спи: давно всі діти сплять.

Соне, соне срібнокрилий,
Не жахай страхами ти,

А на віченьки дитячі
Тихим янголом злети,

Поведи його за руку
На заквітчані степи...
Знов прокинувсь!.. Святославе!
Заспокойся, тихо спи..."

Ллється місячне проміння,
Над землею ніч летить.
Все заснуло, тільки Ольга
Над колискою не спить.

ДИТИНСТВО СВЯТОСЛАВА

Тихо лине рік за роком,
Підростає Святослав,
Вже він має лук і стріли,
Вже й меча собі придбав.

З лопухами він воює,
Тяжко нищить будяки,
Горобці його бояться
І жахаються шпаки.

Й свойому товаристві
Він давно за ватажка,
Хай хто-небудь не поцілить
В саму шию будяка, —

Одбере меча і лука
І не візьме на війну:
Хай, мовляв, ще дома вчиться
Боронити сторону.

Прибіжить на стайню часом,
На коня — і в степ летить,
Не натішиться вояцтво, —
Серце матері тремтить.

ЮНАЦТВО СВЯТОСЛАВА

Непомітно линуть роки
Серед ігрищ і забав,
Непомітно в товаристві
Виростав і Святослав.

Ось і парубком стає він,
Кремезний, міцний, як дуб,
Сині очі, чорні брови,
Над чолом козацький чуб.

Скрізь і завжди він з вояцтвом,
Разом всі їдять і п’ють.
Сплять — вкриваються вітрами,
Сідла в голови кладуть.

Не беруть в похід з собою
Ні майна, ні казанів:
Є цього добра багато
І в сусідів-ворогів.

А в боях, кривавих січах
Всюди перший Святослав,
Першим він ставав до бою
І останнім бій кінчав.

Був він чесний, справжній лицар.
І коли на бій ішов,

Посилав гінців, щоб ворог
До змагання був готов.

Посилав гінців сказати —
Скільки в його війська єсть
І що буде до останку
Боронити волю й честь.

І здобув він скрізь пошану:
І в чужих, і у своїх…
І боялись Святослава
Грек, хозарин й печеніг.

ПОХІД НА ХОЗАР

Над Каспійським буйним морем,
Понад Волгою в степах
Здавна жив народ хозарський
В побудованих містах.

Торгував усяким крамом,
Вів з сусідами війну
І давно вже задивлявся
Він на нашу сторону.

"За хозарами не встигнеш!
Бо пройдисвіти оці
Все забрали в свої руки", —
Наші гнівались купці.

Довго, довго придивлявся
До торгівлі Святослав
І в метких купцях-хозарах
Ворогів своїх пізнав.

І сказав: "Іду на вас я,
Приготуйтесь до боїв!"
Сам же військо він збирає
І веде на ворогів.

Розбиває їх твердиню —
Білу Вежу на Дону —
І мечем руйнує Ітіль —
їх столицю головну.

Розганяє їх по світу,
Наче вітер зграї хмар,
І з того часу держави
Не було вже у хозар.

І з того часу наш ворог
Приймаком в чужинця жив...
Так колись ма рахувались
З тим, хто кривду нам робив.

ВІЙНА З БОЛГАРАМИ

Повертається з походу
І рідний Київ Святослав —
Скільки здобичі привіз він
І невольників забрав!

Криком всі його стрівають,
Квіти кидають йому:
"Слава, слава Святославу,
Слава лицарству всьому!"

Та не довго забавлявся
Після бою Святослав.

Рано вдосвіта вставав він
І опівночі лягав.

І коли в своїй державі
Він тривалий лад завів,
Він до матері звернувся:
"Мати, син твій відпочив,

Хоче син твій Україні
Щастя й долю принести.
Не розгнівайся на його
І в новий похід пусти.

Мед несе Дунай широкий,
Дно Дунаю — золоте,
А на березі, як квітка,
Переяславець цвіте.

Греки злото шлють до його,
Угри — коней табуни,
Чехи й ляхи сріблом, крамом
Навантажують човни.

Там я, мати, ставши паном,
Не боятимусь біди..."
І замислилась княгиня,
І сказала: "Що ж, іди!.."

І, зібравши десять тисяч
Найміцніших вояків,
Святослав Дніпром на південь,
На Болгарію поплив.

Далі військо він степами
Серед спеки, серед злив,
Буг зустрів, Дністер широкий —
І обидва переплив.

Довго, довго йшов степами.
Ось уже й Дунай блищить,
І, як писанка, на горах
Переяславець стоїть.

Бачать: замкнуті ворота,
Тихо, пусто навкруги,
Наче з міста повтікали
Чи сховались вороги.

Ждали наступу болгари,
Ждали наступу дарма.
"Святослав не наступає:
Мабуть, сил в його нема!"

І пішли йому назустріч,
Стали битись вояки…
Вже, здавалось, Святослава
Захиталися полки,

Вже не так мечі рубають,
В’яне пісня бойова…
І із уст у Святослава
Вириваються слова:

"Вояки! Ім’я свого ми
На наругу не дамо,
Як судилося нам вмерти,
То, як лицарі, вмремо!"

Загриміли знову сурми,
Полилася знову кров…
Святослав, як лев, боровся,
І нарешті поборов.

Святослав, як лев, боровся,
І тому він поборов,
З переможними піснями
В Переяславець ввійшов.

Хто готов за край, за волю,
Скласти голову свою,
Той бував, і є, і буде
Переможцем у бою.

ВІЙНА З ГРЕКАМИ

Поховавши свою матір,
Знов в поході Святослав:
Він іде уже на греків,
Він уже й гінців послав.

"Я зову на бій вас, греки,
Я на Грецію іду,
На лукавство й хитрість вашу
Я полки свої веду".

І сказали хитрі греки:
"Князю, ти на нас не йди,
На якусь країну іншу
Ти вояцтво поведи.

А у нас земля багата,
Ми заплатимо тобі…

Нащо будем ми сваритись
І вмирати в боротьбі?!

Скільки в тебе війська, князю,
Ти скажи нам це одно, —
І вояк твій кожний має
Зброю, золото й вино".

І, довідавшись про кількість
Святославових полків,
Греки вдесятеро більше
Виставляють вояків.

І коли на бій зійшлися,
Князя жах на мент пройняв:
"Одурили хитрі греки!" —
Гнівно крикнув Святослав.

"Вояки! Як мури стійте,
Не гасіть у серці гнів,
Не вкривайтеся ганьбою
Безсоромних боюнів!

Умремо — ганьби не буде.
Втечемо — навік ганьба!
Ще нікому не відомо,
Чим скінчиться боротьба!

Хай же сурмлять наші сурми,
Ллється пісня бойова,
Хай поляже серед бою
Перша княжа голова!.."

"Де твоя поляже, князю,
Від ворожої руки,
Там і наші хай поляжуть!" —
Закричали вояки.

І заграли срібні сурми,
І забрязкали мечі,
І земля укрилась трупом,
Кров розілляну п’ючи.

Як тікав хозарин битий,
І болгарин, й печеніг,
Так тікали й греки з бою…
Святослав їх переміг.

О, коли б бажання тільки,
Віра, сміливість, любов!
Так, як лицарі колишні,
Били б ворога ми знов.

ПЕЧЕНІЗЬКА ОБЛОГА КИЄВА

Раз дізнались печеніги,
Що для бою час настав,
Що в Болгарії далекій
Забарився Святослав.

Наче хмари, бідний Київ
Печеніги облягли,
Загриміли всюди сурми,
Тарабани загули.

А у місті плач і стогін:
Ані вийти, ні ввійти,

Став людей косити голод,
Став в могили їх нести.

А в той час гуляє Претич
З дужим військом за Дніпром…
Та не станеш буйним вітром
І не зробишся орлом.

Полетіли б і сказати:
"Ви на волі, соколи,
А наш Київ сірим муром
Печеніги облягли".

Стали думати кияни,
Де їм лицаря знайти,
Щоб із міста на той берег
Сміло зважився пройти.

"Я піду!" — хлоп'я говорить.
"Ти ж мале ще, молоде…"
"Я піду", — хлоп'я говорить
І з вуздечкою іде.

Вийшов з міста, в яр спустився,
Полем швидко перебіг,
Став, постояв, вийшов з гаю,
Йде, неначе печеніг.

Ось і табір, Глянув — війська,
Як тієї сарани!
Коні ржуть, реве худоба,
На триногах казани.

А на сонці сяє зброя,
Сяють, блискають списи…
Як пробитися крізь хмару,
Як пройти через ліси?!

"Де ти, Претич-воєводо,
Де ти, князю Святослав?!" —
Так собі подумав хлопець
І у когось запитав:

"Чи не бачили ви, дядьку,
Тут буланого коня?
Я пустив його на пашу,
Та й заснув на хвильку я…"

"Ні, не бачив… ач, роззява!
Так колись ти і в бою
Задрімаєш і за хвильку…
Стратиш голову свою".

"Треба йти питати інших…
Де ж він, лишенько моє?!
Гей ти, коню мій буланий,
Гей, озвися, де ти є?!"

Вдалині Дніпро синіє…
Хлопчик плаче, як ягня:
"Чи не бачили ви, дядьку,
Тут буланого коня?"

Ось уже і любий берег,
Хвилі весело шумлять…
Він оглянувся — далеко
Вороги його стоять.

І схопив себе за груди,
На собі одежу рве,
Через мить уже по хвилях
На той берег він пливе.

І нарешті бачать хлопця
Печенізьки вояки,
І за ним біжать, женуться,
Як за сарною вовки.

Туго луки натягають,
Стріли кидають вперед,
То пірне хлоп'я у воду,
То заб'ється в очерет.

Стріли падають у воду,
Наче чорні блискавки...
Попливти б, — але бояться
Печенізьки вояки.

А мале хлоп'я давно вже
Степом котиться-летить...
Сяють вогниками очі,
Серце пташкою тремтить.

Ось уже і рідний табір,
Ось і Претич, вояки...
Ах, здається, по степу він
Розгубив свої думки.

Прибігає, важко диха,
Ледве встоїть на ногах...
Закричав — і гнів палає
В огняних його словах.

"Воєводо і вояцтво!
Ви гуляєте, орли,
А наш Київ, наче хмари,
Печеніги облягли.

Ви гуляєте, а люде
Швидко з голоду помруть,
Швидко з голоду наш Київ
Печенігам віддадуть".

Пильно слухає вояцтво,
Що розказує хлоп'я...
Меч стискає воєвода
І сідає на коня.

"Вояки! вперед! на поміч! —
Вірний Претич закричав, —
Хай живе наш славний Київ,
Хай живе наш Святослав".

Обернувся в вулик табір...
Крики, ржання, метушня...
Кожний бравсь за спис, за зброю
І... на огиря-коня.

І злякались печеніги...
Крик пішов і залунав,
Що вертається з походу
Переможець Святослав.

Безліч літ уже минуло,
Вже давно в землі хлоп'я.
І давно вже в серці нашім
Вмерло лицаря ім'я.

СМЕРТЬ СВЯТОСЛАВА

Святослав, розбивши греків,
Повертається з війни,
Тихо плинуть по Дунаю
Навантажені човни.

Ллється легко вільна пісня,
Молодецька, бойова…
Святослав і сам безжурно
Разом з лицарством співа.

Тільки Свенельд не співає
І сидить, як ніч, сумний,
Не голубить його пісня,
І не тішить день ясний.

Святославові говорить:
"Святославе, князю мій,
Повертайся ти на конях
По дорозі степовій.

Греки, певно, печенігам
Уже вістку подали,
Що Дніпром, через пороги,
Повертаються орли,

Що ти маєш мало війська,
Що човни твої з добром…
Славний князю Святославе,
Не вертайся ти Дніпром".

Похитавши головою,
Усміхнувся Святослав:

"Любий Свенельд, воєводо,
Я з дороги не звертав!

Що ж — поміряємось з ними,
Воєводо вірний мій,
Нам не вперше їх стрівати
На дорозі бойовій".

І старого воєводи
Не послухав Святослав,
І пісні ще веселіше
Перед лицарством співав.

Ллється пісня без упину,
На човнах пливе добро,
Переплите чорне море,
Вже синіє і Дніпро.

Швидше в грудях б’ється серце,
Швидше весла хвилі б’ють…
Рідна мати Україно,
Що сини твої везуть!

Осб біліють білим шумом
І пороги Дніпрові,
Мов цвітуть сади зелені
Або трави степові.

Нагло стріли полетіли,
Наче чорні блискавки…
"Печеніги, печеніги!!" —
Закричали вояки.

"Приставай, виходь на берег,
Міцно меч в руці тримай,
Не бери в полон лукавих:
Всіх на місці їх рубай!"

І почався бій кривавий,
Б’ються лицарі-борці…
А попереду вояцтва
Святослав з мечем в руці.

І з мечем в руці поліг він
Смертю лицаря в бою,
За народ, за Україну
Склав він голову свою.

Поруч з ним лягло немало
І відважних вояків…
Тільки дехто в рідний Київ
Повернутися зумів…

Так колись козаче серце
Не боялося біди…
Так колись за нас вмирали
Наші прадіди й діди.

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ

Не жили в братерській згоді
Святославові сини:
Все змагалися за владу,
Все сварилися вони.

Ярополк убив Олега,
Володимир смерті ждав,

Та покликав він варягів,
Врятувавсь і князем став.

Де тепер розташувались
Холмщина, Галичина,
Там віддавна проживали
Українські племена.

Неспокійно їм жилося,
Дні проходили в боях,
Набігали на їх чехи,
Нападав на їх і лях.

Та найгіршими катами
Були орди-дикуни.
Як вони людей гнітили,
Як знущалися вони!

І поклявся Володимир,
Що він люто їм помстить,
Що дулібів і хорватів
Від недолі захистить.

Що прилучить до держави
Холмщину, Галичину,
Що збудує Україну
Вільну, дужу і міцну.

І воює Володимир,
І щастить йому війна,
І злились в одну родину
Українські племена.

КОЖУМ’ЯКА

Убивши князя Святослава.
Печеніги раз у раз
Йдуть ордою на Вкраїну,
Раз у раз грабують нас.

І тепер їх шатра сірі
Вкрили луг над Трубежем,
Печеніги знов з’явились
І погрожують мечем.

Наші ждуть. Але боїться
Печенізький хан іти,
Йому хочеться без бою
Перемоги досягти.

Є один вояк у його
Втроє дужчий за вола…
"Хай він б’ється", — хан хитрує
І до князя шле посла.

"Чи не викличем ми, князю,
Гніву праведних богів.
Коли річку почервоним
Кров’ю наших вояків?!

Краще ми розв’яжем сварку
Славним герцем двох борців:
Коли твій борець подужа,
Я скорюся без боїв".

Князь погодився, і звелів він
Найсильнішого знайти…
Та на герць ніхто в державі
Не зважається піти.

Засмутився Володимир…
Аж прийшов якийсь дідусь:
"Син побореться мій, князю,
І поборе, побожусь.

З ним колись ми посварились,
Пам’ятаю, як тепер,
М’яв він шкуру, так, повіриш,
Спересердя всю роздер".

Привели до князя хлопця:
Соромливий, мовчазний,
Невисокого і зросту,
Хоч доволі кремезний.

"Може, князю, хочеш знати,
Чи міцна моя рука,
Роздражніть на пробу жаром
Найсильнішого бика".

Роздражнили. Бик на хлопця,
Але той схопив за бік
І кавалок м’яса вирвав…
Бик упав і кров’ю стік.

"Добре!" — князь сказав до хлопця,
А військам своїм звелів,
Щоб озброїлись і ждали
Щохвилини ворогів.

Третій довгий день минає
І ідуть борці на бій,
Князь і хан собі гадають:
"Хто поборе — твій чи мій?!"

Печеніг угледів хлопця
І сміється: "От, дурне,
Подолати, побороти
Воно думає мене!!"

Не злякався Кожум’яка
І боротися почав.
Повертав борця і важив,
Потім, наче кожу, м’яв.

І нарешті, наче бочку,
Обхопив і кинув вмитью.
На землі без руху мертвий
Печеніг-борець лежить.

І на тім славетнім місці,
Де страшний борець упав,
На тім місці Володимир
Переяслав збудував.

БІЛГОРОДСЬКИЙ КИСІЛЬ

Войовничі печеніги
Знов збираються в поход,
Знов ідуть і облягають
Український Білгород.

Налякалися міщани:
"Ну, настав нам, видко, край:
Хліб останній доїдаєм, —
Хоч лягай і умирай".

Зажурились і підмоги
Вже не ждали нівідкіль,

Вже збиралися скоритись,
Аж іде старий Кисіль.

"Помагай Дажбог! Не плачте!
Дам пораду добру я…
Я — Кисіль! І я вам раджу
Наварити киселя.

Весь овес, усю пшеницю
Поваріть у казанах,
Скрізь розлийте по криницях,
Скрізь розставте у чанах".

Так, як радив, і зробили.
Закипіли казани,
Скрізь по вулицях парують
Повні бочки і чани.

А уранці печенігів
Подивитися зовуть:
Як у нас всього багато,
Як у нас їдять і п’ють.

Здивувались печеніги:
"Ну й країна чарівна:
З киселем у них криниці,
Бочки меду і вина!"

"Досить! Годі облягати! —
Печеніги заревли. —
Міста голодом не візьмеш!" —
Так рішили і пішли.
. . . . . .

Киселю й тепер немало,
Та настав вже інший час:
Вороги нас через його
Облягають раз у раз.

ХРЕЩЕННЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Біля княжої палати
Зеленіє пишний сад.
Попід липами густими
Стали ідоли у ряд.

Ідол Волоса, Перуна,
Ось Сварожич, там Стрибог,
А за ними найщедріший,
Найласкавіший Дажбог.

Перед кожним тиха жертва
Тліє в полум’ї блідім,
І іде, летить угору,
Як молитва, сизий дим.

Задивився Володимир,
Потонув в своїх думках,
І шукають його очі
Правди в синіх небесах.

"Хто — Христос? Чого навчав він?
І хотів добра чи зла,
І чому христову віру
Мудра Ольга прийняла?"

І скликає Володимир
На нараду мудреців...

І послав він їх пізнати
Кожну віру і богів.

І до кожної країни
Їдуть княжі посланці…
Роздивились, все пізнали
І вернулись мудреці.

І сказали: "Ми пізнали
Віру кожної землі,
Та найліпша — віра грецька,
Не забути нам її".

І послам своїм щасливий
Володимир відповів:
"Я давно уже, бояри,
Охреститися хотів.

Я візьму за жінку Анну,
Доню грецького царя, —
Як волхвів, до Царгороду
Все вела мене зоря".

А як греки не схотіли
І відмовили йому,
Став він військом облягати
Грецький Корсунь у Криму.

Не злякались корсуняни,
Зачинились і сидять.
Досить в них води і хліба,
Ждуть вночі, а вранці сплять.

Та гадає Володимир:
"Я їх викличу на бій,
Хай три роки тут простою,
Але Корсунь буде мій!

Час ішов. Сміялись греки,
Бо пожива в них була,
Аж летить колись до князя
З міста пущена стріла.

Українець Анастазій
Написав на тій стрілі:
"В місто йде вода по трубах,
Знищ негайно їх в землі".

Без води скорились люде.
Володимир переміг
І з листами посилає
В Царгород послів своїх:

"Царю! Зважся ти на мене
Заміж видати сестру,
Коли ні, — як взяв я Корсунь,
Царгород твій заберу".

І у Корсунь переможно
Повернулися посли,
І усюди по дзвіницях
В місті дзвони загули.

Охрестився Володимир
І з княгинею назад
Повертається у Київ
До покинутих палат.

ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

Що це в Києві за гомін,
Звідки крики, галас, сміх
І куди оце кияни
Тягнуть ідолів своїх?

Ось Стрибога порубали,
Там Дажбог стоїть без ніг,
Там і огні горить Сварожич,
Волос теж на спину ліг.

А Перуна на наругу
Прив’язали до коня
І по вулицях волочать
І катують серед дня.

Б’ють Перуни батогами!..
Де ж його небесний гнів,
Чом він стріл своїх не пустить,
Чом не скине він громів?!

А Стрибог?! Чому на бурі
Він сюди не прилетить?!
Чи гуляє він з вітрами,
Чи у полі тихо спить?

Ось упав Дажбог великий…
О, віддячить він катам!
Він не гляне більш на землю,
Він не вродить хліба нам!

Збоку десь віщун віщує:
"З неба сурми загудуть,

Полетять небесні стріли
І на голови впадуть.

Вороги обляжуть місто,
Стане чорно від гадюк,
Павуки з землі полізуть,
Не піднімуть люди рук…"

Так старий віщун віщує,
Але молодь ще міцніш
Полосує батогами
І сміється веселіш.

І в Дніпро Перуна-бога
З сміхом кидає вона:
"Загрими ще, діду, з річки,
От здивує новина!"

І поплив по річці ідол,
І, безвладний, зник в імлі
Вчора ще великий, гнівний,
Найстрашніший бог землі.

"КРАСНЕ СОНЦЕ"

Тихо-мирно Володимир,
Свого віку доживав,
Піклувавсь своїм народом,
Вдів, убогих годував.

Всі вдоволені, щасливі.
А багатство і добро
Все несе й несе у Київ
На човнах своїх Дніпро.

Щонеділі виїжджає
Валка з княжого двора
З хлібом, салом, м'ясом, медом,
Повна всякого добра.

"Хто убогий, хто каліка,
Хто сьогодні ще не їв,
Йдіть, нещасні, поспішайте,
Приступайте до возів!"

І ішли каліки, вбогі,
На руках дітей несли,
Із возів, що треба, брали,
Їли хліб і мед пили.

Тихо-мирно дні останні
Володимир доживав,
Будував церкви і школи
І за ладом доглядав,

Жив з сусідами у згоді.
І плили спокійно дні,
Нападали на Вкраїну
Тільки половці одні.

І народ за серце й розум
Свого князя шанував:
"Красним Сонцем" України
Володимира прозвав.

І Великий Володимир
Ще і досі не умер:
За його думки великі
Люде борються й тепер.

Ще і досі на Вкраїні
Кров'ю скроплені поля,
Ще і досі українська
Розшматована земля.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

Після ката Святополка,
Що замучив трьох братів,
Брат четвертий на престола,
Ярослав розумний сів.

Святополком Окаянним
Все зруйновано було.
Бідувало бідне місто,
Бідувало і село.

І усю свою увагу
Ярослав зверкув на лад.
І небавом Україна
Зацвіла, як пишний сад.

І небавом знову люди
Багатіти почали,
І Дніпром човни чужинців
Знову в Київ поплили.

Греки, німці, італійці,
Чехи, угри — всі ішли,
Купували, продавали
І у Києві жили.

Так живий, шумливий Київ
Царгородом другим став.

Як про друга, як про сина,
Дбав про його Ярослав.

Оточив його валами,
Ровом, мурами обвів,
Укріпив його, оздобив
І препишний двір завів.

До палат ішли невпинно
Чужоземні посланці.
Князь сидів на пишнім троні
З грізним берлом у руці.

І, допущені до князя,
Низько кланялись посли
І до наг дари складали,
Що з чужини принесли.

В час бенкету на бандурах,
Гуслях, різних сопілках
Грали весело музики,
Вина пінились в чарках.

Співаки пісні співали,
Скоморохи, штукарі,
Розважаючи чужинців,
Метушились у дворі.

Після ситого обіду
Всі виходили з палат
Подивитись на верблюдів,
На муштрованих звірят.

І в Європі честю мали
Королі, князі, царі
Поріднитись з Ярославом,
Побувати у дворі.

Але мудрість Ярослава
Вся була в його ділах,
У державнім будівництві,
Владі, устрою, в судах.

Щоб не нищити народу
І народного майна,
Не хотів він воювати,
Не тягла його війна.

Він прогнів лише поляків,
І, щоб ворог тихшим став,
Він твердиню понад Сяном —
Ярослав свій збудував.

Та ходив на печенігів
І черкесів під Кавказ,
Що на нашу Україну
Нападали раз у раз.

Та з Ередедею касозьким
Ярославів брат Мстислав
Бився хоробро в поєдинку
І Ередедю подолав.

Наш співець Боян великий,
Найславніший із співців,
Сплів йому вінок безсмертний,

Із пісень безсмертних сплів.
. . . . . .

Пролетіли дні короткі…
Перед смертю Ярослав
Всіх своїх синів покликав
І з любов’ю проказав:

"Вас я, діти, покидаю,
Йду я в ліпшу сторону,
Але, діти, пам’ятайте
Мою заповідь одну:

Не сваріться, жийте в згоді:
Тільки мир збере усе,
А незгода, наче вітер,
Все по полю рознесе.

Як не будете всі разом
Йти до спільної мети,
Ви, державу зруйнувавши,
Подастеся у світи.

Ви розгубите ту землю,
Що придбали вам батьки,
А тинятиметесь всюди,
Як вигнанці й жебраки".

Та недовго пам’ятали
Діти мудрий заповіт,
А нащадки Ярослава
Осміяли на весь світ…

ІЗЯСЛАВ І ПОДІЛ УКРАЇНИ

Золоте, незлобне серце
Мав у грудях Ізяслав, —
Все він думав, все молився,
Все він вірив і прощав.

І дитячою рукою
Він держати не зумів
Ні державного спокою,
Ні державних ворогів.

І народ його не слухав,
Бо народ собі волів
Князя, скутого з заліза,
Княза діла, а не слів.

І коли на Київ знову
Дикі половці прийшли,
До палат прибігли люди
І, як звірі, заревли:

"Ворого палить наші села
І руйнує цілий край!
Князю! Чом ми не у полі?!
Князю! Коней, зброї дай!"

Але князь боявся дати
Зброю й коней воякам,
Кинув край свій на поталу
І утік із краю сам.

На недовгий час закняжив
Вічем обраний Всеслав.
Князь розумний, справедливий
Добре правив і тримав.

Але знову із вигнання
Ізяслав назад прийшов.
Сів на княжому престолі
І утік, злякавшись знов.

Святополк закняжив потім,
А по ньому Всеволод…
І князі в бої криваві
Вічно кидали народ.

Брат на брата йшов війною,
Люди гинули в війні,
Марно села руйнувались
І палали у огні.

І з великої держави
Стали князівства малі.
Так князі розбили силу
Української землі.

ВОЛОДИМИР МОНОМАХ

Аж стає нарешті князем
Володимир Мономах,
Простий, сміливий, ласкавий
І бувалий у боях.

Змалку ще до праці звик він,
До походів, до негод,
Знав він голод, знав він лихо,
Знав державу і народ.

Турбувався за убогих,
Заступався за селян

І карав того, хто навіт
Тільки пройде через лан.

Закликав усіх до себе,
Хто стрівався на шляху:
"Гості ширять добру славу,
Але ширять і лиху".

Рано вдосвіта устав він,
Все оглянув, обійшов,
Допоміг в саду копати,
Трошки дрова поколов.

Суд відправив — не поснідав, —
На нараду зве старшин.
Йде до його і боярин,
І убогий селянин.

А коли в краю все тихо
І лихе ніщо не жде,
Мономах за лук, за стріли
І у ліс на лови йде.

І не раз його на ловах
Лютий тур на роги брав,
Лось могучий бив ногами
І ведмідь у лапах м’яв.

Князь стократ себе калічив
І стократ з коня злетів.
Рись була на спині в його,
І кабан над ним хропів.

І вояк він був хоробрий:
Сам він військо вів на бій,
Завжди спав з мечем при боці
І в одежі бойовій.

ПОЛОВЦІ І ОТРОК

Край наш половці руйнують,
Нападають на селян.
Топче ниви, палить села
Половецький дикий хан.

Кажуть, кров людську, гарячу
Любить пити хан Баняк,
Кажуть, тіла він не має,
А один лише кістяк.

Загорівся Володимир
І в бою без перепон
Розбиває військо хана
Й сто князів бере в полон.

Незабаром в ханстві Отрок
Половецьким ханом став.
Князь і Отрока подужав
І в полон його забрав.

І на нашій Україні
Отрок довгий час пробув.
Полюбив наш край і звичай,
А про рідний і забув.

Після смерті Мономаха
Шлють до бранця посланця,

Найславнішого у ханстві
Половецького співця.

І, шлючи його в дорогу,
Каже бранців рідний брат:
"Намовляй мого ти брата
Повернутися назад.

Коли слів він не послуха,
Проспівай йому сумну
Нашу пісню половецьку
Про кохану сторону.

Як і пісні не відчує
Любий брат мій, Отрок-хан,
Дай понюхати це зілля
Степу рідного — євшан!"

І співець прийшов і мовить:
"Хане, брат твій наказав,
Щоб тобі я рідну землю,
Степ зелений пригадав,

Щоб згадав тобі я славні
Січі в рідній стороні
І в пустелі неоглядній
Лет на дикому коні".

Відповів спокійно Отрок:
"Мило в рідній стороні,
Але й тут, на Україні,
Любо й весело мені.

Є і тут шалені коні,
І простори степові,
І хоробре, дуже військо,
І пригоди бойові!.."

І співець співає пісню,
Вільну, дику, степову,
Стародавню половецьку,
Вічно свіжу і нову.

Та стояв, як камінь, Отрок
І дивився, як в вікні
Український вечір гасне
І вмирає вдалині.

І співець, мов серце вирвав,
Вирвав-вихопив євшан!
Піднялися груди хана,
Затремтів, рвонувся хан.

І співцеві Отрок крикнув:
"О, мене ти напоїв,
Як цілющою водою,
Духом кинутих степів!

Наче пташка з клітки, серце
Рветься в рідну сторону,
Де на волі серед степу
Я неволю прокляну".
. . . . . .

Скільки отроків вернулось
В дні останні і до нас:

Що святий огонь сумління
В їхнім серці не погас.

ПОЛОВЕЦЬКА НЕВОЛЯ

Під палким, південним сонцем
На чужий, далекий Дон
Сумно-сумно, як на страту,
Йдуть невольники в полон.

На руках у їх кайдани,
Кров і рани на ногах,
В чорній куряві обличчя,
Очі змучені в сльозах.

"Понесіть, вітри крилаті,
Наші стогони й жалі,
Принесіть нам з України
Крихту рідної землі!

Полетіть, скажіть, що більше
Вже не вгледим ми її!
Принесіть же нам хоч порох
Із коханої землі!"

Йдуть невольники під сонцем,
Грізна варта навкруги.
Дзвінко ляскають в повітрі
І співають батоги.

Двісті літ беруть в неволю,
Обертають у калік!
О полоне половецький,
Будь ти проклятий навік!

ПОХІД ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА НА ПОЛОВЦІВ

Славний Ігор Святославич
Покидає Новгород
І з своїм хоробрим військом
Вирушає у поход.

Йде вояк, закутий в зброю,
Щит червлений на руці,
Над списами, шоломами
Мають, в’ються прапорці.

Військо йде, улад ступає,
Коли сонце враз зайшло,
Наче враз на землю впало
Ночі чорної крило.

"Це недобрий знак для війська,
Не повернетесь з війни.
Чорні думи вас обсядуть..." —
Віщували віщуни.

Але Ігор Святославич
Твердо крикнув воякам:
"Вояки! Брати і друзі!
Чи ж назад вертатись нам?!

Так мерщій на борзі коні
І летім, де Дон шумить,
Де об землю половецьку
Я волію спис зломить!"

Крикнув Ігор Святославич —
І на конях вояки

Вже летять широким степом,
Тільки куряться шляхи.

Брат його Буй-тур в Путивлі
Теж збирається в поход;
І стріваються два війська,
І говорить Всеволод:

"Брате Ігорю єдиний,
Ти єдиний світ мені:
Святославичі обидва —
Вдвох і ляжем на війні.

А моє хоробре військо,
Мої славні вояки
По степу летять вітрами,
В полі скачуть, як вовки.

Всі дороги їм відкриті
Через гори і ліси,
Гостро вигострені стріли
І шаблюки, і списи.

Тобі, Ігорю, мій брате,
Моє військо б’є чолом,
І воно в боях здобуде
Слави-честі нам обом".

Він сказав — заграли сурми,
Захитались прапори,
І летить степами військо,
Обганяючи вітри.

Розбігаються, тікають
Перелякані вовки,
Клекотять орли над військом,
В’ються хмарами круки.

На озерах, на болотах
Крила птахів лопотять:
Сірі гуси ізнялися,
Білі лебеді ячать.

Все віщує щось недобре,
Хтось голосить уночі,
Хтось в степу кричить: "Рятуйте!"
Десь вигукують сичі.

Дух пустелі степової,
Дух степів — великий Див, —
Ворогів ховав пітьмою,
Криком вдосвіта будив.

І почув нарешті ворог
Шум непевний, тупіт, гук,
І у ріг заграв тривожно,
І схопивсь за меч і лук.

Та порубаний, побитий,
Переможений в бою,
Віддає він цілий табір
І лишає честь свою.

З жахом половці тікають
В різні боки, як вовки,
Опанчею, кожухами
Стелять багна вояки.

Обтирає славний Ігор
На мечі ворожу кров
І в руках тримає здобич —
Білу ханську хоругов.

День погас, зайнявся місяць,
Загорілися зірки…
Тихо в шатрах половецьких
Спочивають вояки.

БІЙ НАД КАЯЛОЮ

Вранці небо червоніє,
Наче п’є червону кров,
Налітають з моря хмари,
Вдарив грім — і дощ пішов.

Але військо українське
Не лякається негод.
Зранку ворога шукає
І продовжує похід.

Над Каялою-рікою
Половецьке військо жде…
Знов гримить залізна зброя,
Степ від тупоту гуде.

Заспівали знову стріли,
Знов забрязкали мечі,
І земля укрилась трупом,
Половецьку кров п’ючи.

Наче вітер серед степу,
Розгулявся Всеволод…

Все забув він… пам’ятав лиш
Україну та народ.

На коні з мечем літає
У шоломі золотім,
Де пролине — трупом поле
Укривається за ним.

З ранку бій ішов до ночі,
З ночі бій до світу йшов…
Навкруги лежали трупи
І людська стояла кров.

Бились наші, як не б’ються
На верхів’ях скель орли…
Ось, здавалось, залунає:
"Перемога! Ми взяли!"

Та не стало стріл у війська,
Пощербилися шаблі…
Без щита рука безсила
Опустилась до землі.

І розбили наше військо,
Узяли князів в полон
І ведуть степами бранців
За далекий тихий Дон.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Чорним круком чорну вістку
Із чужини хтось приніс, —
І по цілій Україні
Розлилося море сліз.

Наче темна ніч осіння,
Жінка Ігоря смутна…
Плаче, тужить Ярославна,
Припадає до вікна…

Рано вдосвіта, до сонця,
Йде за місто, на вали…
Виглядає: степ та небо,
Та під хмарами орли.

Плаче, тужить Ярославна,
Сохне, в’яне, як той цвіт:
Закотилось її сонце,
Заступили хмари світ.

"Обернуся я в зозулю,
По Дунаю полечу
І м’який рукав бобровий
У Каялі обмочу.

На його змарнілім тілі
Кров і рани обітру,
Його сльози, як перлини,
До останньої зберу.

Вітре, вітре, нащо вієш,
Нащо ліс зелений гнеш,
Нащо стріли половецькі
В військо Ігоря несеш?

Чом під хмарами не вієш,
Не гойдаєш кораблі,
Чом по степу ти розвіяв
Скарби-радощі мої?!

Дніпре, Дніпре! Розбивав ти
Мури-гори кам’яні.
Віз ти в землю половецьку
Святослава на човні.

Принеси ж його до мене
Через гори, через ліс,
Щоб до ранку я не слала
В сине море своїх сліз.

Сонце ясне, тричі красне,
Всіх ти грієш, сяєш всім,
Чом же військо мого мужа
Палиш ти огнем своїм?

Нащо ти в степу безводнім
Його стріли й луки гнеш,
Нащо ти із уст спрагнілих
Його кров гарячу п’єш?"

Як підбита чайка в небі,
Як осіння ніч смутна,
Плаче, тужить Ярославна,
Припадає до вікна.

УТЕЧЯ ІГОРЯ З НЕВОЛІ

Степовий майновий ранок,
Не здригнеться море трав…
Схід поволі розцвітає.
Ось і сонце! Ігор встав.

Степ в росі… Пташки щебечуть…
Прокидатися пора…

Скочив пес і обтрусився.
Вибіг хлопчик із шатра.

Мов хтось вгору кинув стрічку –
Йде із огнища димок,
Половчанка вийшла, віша
На тринога казанок.

Хтось таємно, обережно,
Оглядаючись, іде…
"Князю, — каже половчанин, —
Кінь і шабля тебе жде.

Князю, ввечері на луг я
Пасти виведу коня…
Тільки смеркне — будь на річці,
Стань і слухай — свисну я.

А тепер ти йди на лови,
В полі яструба учи,
Все роби, що завжди робиш,
Але каменем мовчи…"

Уклонився половчанин
І до табору спішить…
Серце Ігоря тріпоче,
Думка Ігоря летить.

А кругом життя, робота,
Крики, галас, метушня,
Той майструє, той щось точе,
Той осідлує коня.

Звечоріло. В хмарах небо.
Не блисне зоря ніде.
Обережно, тихо-тихо
Ігор, крадучись, іде.

Ось і річка. Став — ні звука!
Не здригне травинка, лист,
Серце стукає, як дятел,
І нарешті — тихий свист,

Тихий, довгий і журливий,
Наче чайки тужний крик.
Ігор кинувся, спинився
І в пітьмі, як олень, зник.

…На коня — і в річку! "Князю!
Багна… чуєш… не втопи…"
Але князь уже далеко,
Перед ним уже степи.

Чорний кінь за ніч посивів,
Білим вихором летить…
Часом Ігор стане — слуха —
Десь неначе тупотить.
Тупотіло… Довго гнались
Половецькі вояки,
Чорну куряву здіймали,
Слали хмарами шляхи.

Ось і рідна Україна…
Навкруги цвіте весна…
Плаче-тужить Ярославна,
Припадає до вікна.
. . . . . .

Про неволю князя пісню
Невідомий лицар склав,
Він умер, але безсмертям
Свою пісню уквітчав.

ЗАНЕПАД КИЄВА

Умирає, гасне Київ,
Сонце нашої землі,
Не пливуть уже до його
Ні човни, ні кораблі.

Не пливуть Дніпром у море
І товарів не везуть:
Люди половців бояться, —
Ограбують ще й уб’ють.

Не кипить вже вир торговий,
Не лунають голоси,
І кияни подаються
В дикі пущі і ліси.

І князі в невпинних сварах
Підупали, знемоглись,
І стежки до їх скарбниці
Не чорніють, як колись.

А із півночі, із сходу
Йдуть нові все вороги…
Умирає, гасне Київ…
Тихо, пусто навкруги.

СУЗДАЛЬСЬКІ КНЯЗІ

Понад Волгою й Окою,
Геть далеко навкруги
Розляглись болота, багна,
Вбогі ниви і луги.

Там народ московсько-фінський
Ледве-ледве животів:
Жив то з ловів, то з рибальства,
Бідував, але терпів.

А нащадки Мономаха,
Що були князями там,
Вже давно свій край забули
І служили москалям.

Залишили рідну мову,
Прийняли чужу, нову,
Збудували місто Суздаль,
Володимир і Москву.

А думки летять на південь,
До плодючої землі…
І ідуть на Україну
З дужим військом москалі.

Нагло Київ облягає Князь із Суздалі, Андрій.
Наш Мстислав, що в той час княжив,
Сміло кидається в бій.

Боронив хоробро місто,
Та було замало сил, —
І вночі в бою завзятім
Вороги беруть Поділ.

А уранці вже в ворота
В місто вдерлись дикуни,
Всіх підряд грабують, нищать
І вбивають без вини.

З хат, з палат майно виносять,
Дзвони, ризи — із церков…
Трупом вулиці укрили,
Розлили річками кров.

Все забрали, обібрали
І палати, і хати…
Кажуть: всі брати — слов’яни,
Кажуть: всі вони — брати…

ТАТАРИ

Кажуть — раз полюбить лихо,
Так до смерті любить вже,
Мов дитину рідна мати
Доглядає, береже.

Вже не з Півночі гнилої,
А із Азії прийшло.
Впало хмарою важкою,
Чорним каменем лягло.

Раз у Київ прибігають
Половецькі посланці.
"Поможіть, — кричать, — рятуйте,
Славні лицарі-борці!

Йде на нас орда татарська,
Сараною лізе-йде;

Землю курява вкриває,
Степ від тупоту гуде!

Як не прийдете на поміч,
Як програєте ви час,
Нас попереду зруйнують,
Але підуть і на вас.

Так забудьмо ж давні свари,
Побратаймось в чорні дні
І мечем здобудьмо славу
Кожній рідній стороні!"

І князі поклали: спільно
Боронить свої краї.
Київ, Галич і Чернігів
Шлють на бій полки свої.

І над Калкою зустрілись,
Як дві хмари, вороги…
Ось зударились, і стало
Справжнє пекло навкруги.

Вже татари подаються,
Одступають їх полки,
Вже за ворогом женуться
Українські вояки.

Але половці злякались,
Нагло зрадили, втекли…
Нас монголи подолали
І князів в полон взяли.

Тяжко, боляче без краю,
Коли спільник кине бій,
А проте безмірно тяжче,
Коли зрадить брат же твій.

ЗРУЙНУВАННЯ КИЄВА

Проплило сімнадцять років —
І татари знов прийшли,
Знову їх заржали коні
І верблюди заревли.

Здобули вже Переяслав,
Вже Чернігів здобули,
Біля Києва спинились
І облогу почали.

Стали ждати, аж морози
Вкрили кригою Дніпро.
Перейшли. Боронить Київ
Лицар галицький — Дмитро.

Полетіли перші стріли
На Дніпро в орду лиху,
Але стрілами не спиниш
Чорну хмару на шляху.

Полетіло з пращ каміння,
Покотилося в яри,
Та камінням не розіб’єш
Віковічної гори.

Заспівали, забряжчали
Над татарами мечі,

Та мечами не розвієш
Злої темряви вночі.

Ллються хвилями, вкривають,
Топчуть, нищать, ріжуть, б’ють…
Галас, крик. Ревуть верблюди,
І тривожно коні ржуть.

Не човни у Чорне море,
А тіла несе Дніпро.
Київ впав. Попав в неволю
Оборонець, сам Дмитро.

Разом з Києвом упали
І держава, і народ.
Закотилось наше сонце,
І прийшли віки негод…
. . . . . .

Але доки красне сонце
Ще світитиме очам,
Буде нас надія гріти,
Як зоря, зоріти нам.

Доти нам зоріти буде,
Доки буде ніч у нас,
Доки гнівом не наллється
Серце, сповнене образ.

ГАЛИЦЬКІ КНЯЗІ. РОСТИСЛАВ

Князем галицьким найпершим
Був відважний Ростислав.

Молодий, стрункий, високий,
Всіх красою чарував.

Але він недовго княжив:
Жартувала доля з ним!
Перед ворогом до греків
Мусив він тікати в Крим.

На запросини ласкаві,
На бенкет він раз пішов
І у грецького вельможі
Смерть у келиху знайшов.

Хитрий грек вином частує,
Царгородським, золотим,
П’є за щастя України
Разом з князем молодим.

Ще налив він… і отрути
Підсипає до вина…
"Вип’єм, князю, — грек говорить, —
І за Грецію до дна".

Випив князь до дна свій келих,
І схопивсь за серце він…
І у Корсуні по князю
Похоронний вдарив дзвін.

РОСТИСЛАВИЧІ

Після князя Ростислава
Залишилось три сини.
Поховаваши батька, з Криму
Повертаються вони.

Мирно батьківщину ділять,
В згоді, і приязні живуть,
Разом б’ються з ворогами,
Разом всі їдять і п’ють.

З українськими князями
Скрізь бажають спільно йти —
До єдиної держави,
До єдиної мети.

Але єсть на світі люди
І великі, і малі:
Ті літають духом в небі,
Ці плазують по землі.

Князь Василько раз до Любча
На Вкраїну поспішив:
Там нарада відбувалась
Українських всіх князів.

Приїздить, за стіл сідає
Й чує мову чарівну:
"Доки будемо губити
Українську сторону?

Доки будем ворогами
На єдину землю йти:
Чи у нас не спільна мати,
Чи не рідні ми брати?!

Жиймо в згоді! Поцілуймо,
На хресті присягнемо.
Що за нашу спільну Матір
Душу й тіло віддамо".

"Згода, згода! — закричали. —
Спільно знищимо того,
Хто покривдити посміє
Брата рідного свого.

Разом знищимо навіки!" —
Присягаються князі,
Піднімають хрест угору
І цілують по черзі.

Але князь Давид Волинський
З Святополком заодно,
Вже зломив свою присягу,
Вже забув її давно.

Він запрошує Василька
У палати на бенкет,
На вино старе, пахуче,
На старий, солодкий мед.

Попереджували князя:
"Любий князю, залишись!
Не послухаєш — поїдеш,
Жалкуватимеш колись".

Не послухав князь Василько
І поїхав на бенкет…
На столі пахучі вина
І старий солодкий мед.

Та який чудний господар:
Покрутивсь і нагло зник.
І у князя Святополка
Не повернеться язик.

Так сидять, мовчать, чекають…
Нагло слуги десь взялись
І заковують Василька,
І ведуть його кудись.

Повели, на коней сіли
І несуться у весь дух.
Привезли. Сидить в кімнаті,
Гострить ніж якийсь пастух.

Боронився князь Василько,
Виривався з лютих рук,
Та йому пастух жорстокий
Очі видовбав, як крук.

Довго князь лежав без руху,
Непритомний довго був
І нарешті голос ніжний
Наче матері, почув:

"Я з холодної криниці
Дам води твоїм устам,
Я обмию твої рани
І сорочку білу дам".

І сліпий Василько плаче, —
Він до пам’яті прийшов:
"Не знімай сорочки з мене,
Щоб сам Бог угледів кров".

І заснув Василько знову
Сном глибоким і міцним,
Наче рідна його мати,
Нахилився хтось над ним.

ВІЙНИ РОСТИСЛАВИЧІВ

І довідались про злочин
І князі, і вояки…
Але проти них злочинець
Вже веде свої полки.

Святополк, поляки, угри
Творять спілку з ним одну,
Хочуть знову розірвати
На шматки Галичину.

Ростиславичі боролись
І побили ворогів,
Володар розбив Давида
І Василька увільнив.

І сліпий, слабий Василько
Їде верхи на коні,
Вже не вгледить він ніколи
Сонця в рідній стороні.

І угледіли Василька
Перед боєм вояки…
І з сліпих очей Василька
Полетіли блискавки.

І, зворушені без краю,
Затаївши в серці гнів,
Вони кинулись з мечами
І розбили ворогів.

Довелось також і уграм
Під Перемишлем в боях

Ростиславичам лишити
Безліч трупів на полях.

Довго, довго потім угри
З жахом згадували бій,
Довго, довго дивувались
Нашій силі бойовій.

І не зважувались знову
Підступати до Карпат,
Не топтали більше поля,
Не палили наших хат.

Тільки іноді поляки
Долетять до наших меж
І назад! Сторожа пильно
Оглядала землю з веж.

Рюрик вмер. Галичиною
Правив тільки Володар,
Правив мудро, не боявся
Ні поляків, ні мадяр.

Жив при ньому і Василько
І все скаржився йому:
"Ах, навіщо це нещастя,
Відкіля воно й чому?

Не напився моєї крові,
Ще і ляхам віддавав,
Та хіба ж, Давиде лютий,
Я з братами воював?

Ні, мені колись світила
Інша сонячна мета,
Та закрила всі дороги
І всі сонця сліпота.

А хотів я звати тюрків,
Печенігів і братів:
Разом знищити навіки
Хитру Польщу я хотів.

І, зміцнивши Україну,
Знов на половців іти…
Не судилось довершити,
Досягти мені мети.

Вік минув… Труна чекає
І тебе вже, і мене, —
Хто ж, скажи, мети ясної
Із нащадків досягне?"

Дві викопують могили,
Два обтесують хрести:
Два брати жили братами
І умерли, як брати.

ВОЛОДИМИРКО

Володар умер і сина
Володимирка лишив.
Був це князь твердий, рішучий,
Серце з кременю носив.

Перед ним мета єдина:
Сила, міць Галичини.

Рівні всі: народ, бояри,
Всі у матері сини.

За Дністер, на гори, в Галич,
Він столицю переніс,
Замок він обвів валами,
Ровом, мурами обніс.

І розцвів, як Київ, Галич:
На дорогах, на шляхах
Наче ярмарок зібрався
І розкинувся в степах.

Скрип возів і ржання коней,
Крики, ляскіт батогів,
Хмари куряви над степом,
Рев непоєних биків.

На Дністрі ще більше руху,
Люди бджолами гудуть,
Серби, половці, араби
Крам купують, продають.

Продають пахучі трави,
Зброю, овочі, вино,
Найкрасніший посуд грецький,
Оксамит, єдваб, сукно,

А купують шкіру, хутра,
Віск, дерева, збіжжя, сіль.
Кораблі привуть невпинно
І приходять звідусіль.

Місто теж блищить, шумує.
Самоцвіти на жінках,
В сріблі, в золоті бояри
І в бобрових кожухах.

Запишалися бояри,
Хочуть влади, бунчука,
Та страшна, міцна, залізна
Володимирка рука.

"Не дозволю, щоб в державі
Жив щасливо тільки пан:
Для усіх держава-мати:
Для бояр і для селян".

І корилися бояри,
Але тільки не в думках:
В серці камені носили
І змовлялись по кутках.

ІВАН БЕРЛАДНИК

Раз в зимі у ліс на лови
Володимирко пішов,
І бояри зрозуміли,
Що тепер не до розмов,

Що пора за меч узятись,
Перейти від слів до діл,
І Берладника Івана
Посадили на престіл.

І Берладник — на престолі.
В повній зброї вояки.

Зачинилися ворота,
І замкнулися замки.

І облога почалася,
Почались страшні бої…
Відбивається Берладник,
Сам веде полки свої.

Але раз загнавсь далеко,
Опинився у кліщах,
Ледве вискочив із лиха,
Ледве спасся у лісах.

Піддались тоді бояри…
Володимирко вступив
І суворо, по закону
Винуватих осудив.

І спокійно княжив далі,
А Берладник кинув край
І подавсь в степи широкі
Десь на південь, на Дунай.

Там зібрав хоробре військо
І пішов із ним гулять…
В його князівстві повстали
Малий Галич і Берладь.

ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ

Володимирко поволі
Тихо-мирно вік дожив
І на княжому престолі
Ярослава залишив.

Це був князь палкий, відважний,
Незрівнянний у бою,
Наче рвався він покласти
Першим голову свою.

І коли він з Ізяславом,
З князем київським зійшовсь,
Першим кинувся з мечем він,
Всіх попереду боровсь.

І бояри зупиняли:
"Ярославе, князю, стій:
Хто тебе, орла, заступить
У державі жалібній?!

Краще стань від виру збоку
І дивися на полки —
Як для тебе слави й честі
Здобувають вояки".

Ярослав бояр не слухав
І вперед відважно біг
І відвагою своєю
Ізяслава переміг.

Не спочив він після бою:
На державу угри йшли
І для нападу поляки
На кордоні вже були.

Але й тут хоробре військо
Розбиває ворогів
І іде в степи на південь
До Дунайських берегів.

Ростиславича Івана
Ярослав ущент розбив
І до власної держави
Малий Галич прилучив.

І держава буйним морем
Розлилася навкруги,
Половецький степ вмиває,
Б’є в дунайські береги.

"Вісім змислів князь наш має", —
Говорили вояки
І прозвали Ярослава
Осмомислом на віки.

І співець співав про його:
"Гей, ти високо злетів
І на батьківськім престолі,
Вкритий славою, засів.

Військом ти підпер Карпати,
Шлях мадярам заступив
І Дунаєві ворота
Кораблями зачинив.

Князю, Київські ворота
Одчиняєш ти ключем,
Стріли кидаєш в султанів
І рубаєш їх мечем.

Так стріляй же їх, поганих,
Кидай стріли в їх степи
І за Ігореві рани

Слізьми, кров’ю окропи".
. . . . . .

Після смерті Осмомисла
Володимир князем став,
Все, що здідив, споневірив,
Все розтратив, змарнував.

І взяли мадяри Галич
(Хоч народ завзято бивсь),
І угорський королевич
Князем галицьким зробивсь.

РОМАН

На Волині в час той княжив
Син Мстислава — князь Роман,
Ворог злий бояр нікчемних,
Друг селянства і міщан.

Бив він половців нещадно
І в полон живих не брав.
Про Романа склалась пісня,
Сам народ ту пісню склав.

В пісні тій Роман був рівний
Турам, левам і орлам…
Вороги дітей лякали:
"Цить! Романові віддам!"

До Романа йдуть бояри,
Віддають йому престіл…
"Ой, не буду їсти меду,
Доки сих не знищу бджіл".

І коли меча бояри
На Романа підняли,
Володимирка згадав він,
Щоб слухняними були.

Не боявся він нікого
І підмоги не шукав.
Раз до його папа римський
Посланців своїх прислав:

"Інокентій, папа римський,
Привітання шле тобі,
Обіцяє тобі в поміч
Меч Петровий в боротьбі".

Вийняв князь свій меч і каже:
"Передайте й мій уклін
І спитайте свого папу:
Чи такого має він?

Поки я меча не стратив
І тримаю у руці,
Ним я й буду добувати!..
Йдіть здорові, посланці".

І народом мудро правив,
І державу збільшив князь,
Бо Волинь з Галичиною
В одно князівство злилась.

Вояком Роман родився –
На війні він і поляг:
Під Завихвистом на Віслі
Заколов його поляк.

ДАНИЛО І ВАСИЛЬКО

Залишив Роман княгиню
І маленьких двох синів.
На Волинь втекла княгиня
Від боярських ланцюгів.

Але й тут знайшли бояри.
Небезпека все росте:
"Володимир цілий знищим,
Як дітей не віддасте!"

І вночі княгиня потай
Йде, схвильована, з палат…
Серце б’ється: може, зрада,
Може, десь чатує кат.

Йдуть. Маленького Данила
Взяв боярин Мирослав,
Василька держала ненька,
Піп княгині помагав.

Ось і мури… двері… коні…
По дорозі загули,
А за тиждень через Польщу
Вже в Угорщині були.

ПІД БОЯРАМИ І УГРАМИ

Дітям Ігоря недовго
Княжить в Галичі прийшлось:
Двох із них бояри вбили,
Одному втекти вдалось.

Не було князів. Бояри
Владу всю взяли до рук,
І престіл зайняв Кормильчин,
Проводир бояр і друг.

Та і він недовго правив:
Угри з ляхами давно
Задивлялися на Галич
І співали уодно.

Хто ж країну обороне?!
Спить давно в труні Роман…
І престіл мадяр займає
Королевич Кольоман.

Угри правили жорстоко:
Злі були на нас давно.
Забирали хліб, худобу,
Грабували все майно.

По усім краю невільнім
Стогін, крик і плач іде,
І народ, як сонця з неба,
Повороту князя жде.

КОРОЛЬ ДАНИЛО

Горе учить, кажуть люди,
Доки горя не уб’єш.
І Василька, і Данила
Научило горе теж.

І вони навчились добре
І сидіти на коні,

І терпіти у походах,
І боротись на війні.

І обидва зрозуміли:
Досягає той, хто йде,
Хто бере усе, що треба,
А не ласки з неба жде.

І вони, Волинь забравши,
Поділились, як брати,
І мети — здобути Галич —
Спільно хочуть досягти.

І Данило з дужим військом
Двічі угрів проганяв,
Двічі він боровсь за Галич
І на третій раз узяв.

І на батьківському престолі
В ріднім Галичі він сів…
Весь народ вітав Данила,
Весь народ його хотів.

Князь вперед веде державу,
Князь заводить знову лад,
Та татари відкидають
На віки її назад.

Зруйнувавши Київ, лізе
Татарва в Галичину,
І за поміччю Данило
Йде в угорську сторону.

І вертає вже додому
І стріває втікачів:
"Князю, князю! Бідний Галич
Вже в руках у ворогів.

Вже давно забрали Галич,
Вже укрили цілий край.
Нищать села, люд мордують,
Князю, князю, не питай!.."

…Був у таборі татарськім
Бранець — галицький Дмитро,
Що татарськими тілами
Застеляв колись Дніпро.

І звернувся він до хана:
"Хане, кинь Галичину,
Тут озброєні всі люди,
І програєш ти війну.

Ця земля міцна, могуча
І не знає перепон…
Ти загубиш своє військо,
Попадеш і сам в полон".

Хан послухав. За Карпати,
На Угорщину іде…
Сяє сонце в синім небі,
Ні хмариночки ніде.

КНЯЗЬ ДАНИЛО У ХАНА

Все ж татари не лишили,
Не покинули наш край.

Незабаром хан татарський
Присилає: "Галич дай!"

Зажурився князь Данило:
"Ми стомились в боротьбі,
Але, хане, мого краю
Не угледіти тобі.

Не угледіти сліпому
Сяйва сонячного дня".
Так говорить князь Данило
І сідає на коня.

Ось уже й золотоверхий
Видно Київ на горі.
Князь заїхав. Довго радився
І молився в монастирі.

Довга жде його дорога;
Аж над Волгою в степах
Стали табором татари
І живуть в своїх возах.

Довго їхав князь Данило,
Приглядався до орди, —
Як вона живе злиденно
Серед лиха та біди,

Як вклоняється то сонцю,
То деревам, то зіркам,
Як вона приносить жертви
Хмарам, вихорам, вітрам…

Ось і Волга, ось і табір.
"Хто це їде? Хто це? Стій!"
"Князь я галицький, Данило…
Де живе тут хан Батий?"

Князь приїхав. Хан татарський
У шатрі своїм сидів.
"Добре, князю, що, хоч пізно,
Ти побачитись схотів.

Поживи у мене в ханстві,
Придивися до життя!
Може, хочеш ти напитись?
Спробуй нашого пиття.

Ти тепер вже наш, татарський…"
Хан сміявся, жартував
І замість свого кумису
Пива князеві подав.

Цілий місяць жив Данило,
Цілий місяць гостював,
І не йти на княжий Галич
Хан Данилу обіцяв.

І вернувся князь Данило,
Галич був, як день ясний,
Та сумний був князь Данило,
Як могила, мовчазний.

ХОЛМ І ЛЬВІВ

Раз Данило був на ловах
І у лісі заблудив.

Довго він шукав дороги,
Довго в пущі він ходив.

Аж виходить на поляну:
Ні дороги, ні стежок.
На поляні горб високий,
Вкритий килимом квіток.

"Ось де місце для твердині!" —
З уст зірвалися слова.
"Тричі голову розіб’є,
Доки візьме татарва!

І твердиня тут постане!" —
Князь Данило порішив
І залізною рукою
Перший камінь положив.

І робота закипіла:
Ліс рубати почали,
Тут копають рів глибокий,
Там нагортують вали.

На горі будують замок,
Поруч — вежу з стовбурів.
Скільки плотників зійшлося,
Скільки з’їхалось майстрів!

І постало в лісі місто
На досаду татарви,
Забіліли мури, вежі,
Появилися церкви.

А навколо по долині
Скрізь розсипались хати.
Скрізь городи зеленіють
І пишаються сади.

Там, де звір ревів голодний,
Серед лісу на шпилі
Виріс Холм і став на варті
Української землі.

Друге місто будувати
Він над Полтвою звелів.
І на славу Льва-князенка
Князь назвав це місто Львів.

КОРОНАЦІЯ ДАНИЛА

Щоб скріпивши свої сили,
Стати дужчим в боротьбі,
Князь Данило скрізь шукає
Вірних спільників собі.

Він звернувся і до папи.
Папа каже: "Я готов,
Але хай повстане разом
Вічна спілка двох церков".

І посли пішли на згоду.
Папа князя привітав
І корону королівську
Для Данила передав.

Щоб лунала дужче слава,
Мала більше прав земля,

І Дорогичині Данило
Повінчавсь на короля.

ВІЙНА З ТАТАРАМИ

Як довідались татари,
Що повстали Холм і Львів,
Землю Галицько-Волинську
Хан їх знищити схотів.

На волинський Володимир
То не хмара чорна йде,
То не грім гуде далекий,
А то військо хан веде.

Виїжджає князь Василько:
"Залиши мій рідний край!"
Але був глухий, як камінь,
Хан татарський Бурундай.

І Василько підпалити
Рідне місто мусив сам
І дістався живим у руки
На наругу ворогам.

У похід взяли Василька
І під Холм його ведуть:
Як, мовляв, Василька вгледять,
Холм без бою віддадуть.

І Василько йде під мури,
Плаче й камені несе.
Радить він здаватись швидше,
Та каміння кида все.

І холмщани зрозуміли
Князя мову бойову,
Що каміння треба брати
Та камінням в татарву!

"Королю не є ти братом.
Не послухаєм слуги!
Не здамося, повоюєм!
Будуть знати вороги!"

І задумавсь хан татарський:
"Мабуть, сила у їх єсть.
А моє стомилось військо;
Що, як втрачу славу й честь?"

І, подумавши, він крикнув:
"Гей, на коні, вояки!
Коли тут ми заночуєм,
Нападуть на нас вовки".

І пішло татарське військо.
Холм щасливо врятувавсь,
Та з татарами лихими
Цілий вік король змагавсь.

КІНЕЦЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Син Данила Лев, якому
Збудував Данило Львів,
Після смерті свого батька
На престіл у Львові сів.

Молодий, палкий, хоробрий,
Все життя він рвався у бій.

Все життя не міг знайти він
Стриму вдачі вогняній.

То з татарами воює
На незайманих степах,
То веде на Польщу військо
І змагається в боях.

І зміцнилася держава,
Збагатилася земля,
І просила польська шляхта
Князя Льва на короля.

Володимир, син Василька,
В Володимирі сидів.
Ніжний, тихий, не любив він
Ні походів, ні боїв.

Все в своїх книжках кохався,
Все з ученими сидів.
І своїм життям чернечим
Розбудив у брата гнів.

І брати живуть окремо.
Вічно сваряться вони,
І стоїть над краєм привид
Братовбивчої війни.

Скористалися татари
І приходять із степів…
Так держава підупала
Через нелади братів.

КОРОЛЬ ЮРІЙ

Після Лева закняжив Юрій,
Внук Данила-короля.
І за його панування
Розгорнулася земля.

За Карпатами забрав він
Мукачів і Ужгород.
Знов зміцнилася держава,
Знов на ноги став народ.

Землі Галицьку й Волинську
В одне ціле Юрій злив
І корону королівську
Діда славного носив.

Мудрі теж сини у його
І відважні, як орли,
Та в боях в степах татарських
Лев з Андрієм полягли.

ЮРІЙ БОЛЕСЛАВ

Після Лева, після Андрія
Княжив Юрій Болеслав,
Син поляка й українки
Про поляків тільки дбав.

Будував костьоли польські,
Запроваджував латинь,
Не любив свого нічого
І сміявся із святинь.

З Польщі їхали невпинно
Шляхта, дідичі, купці,

Все життя поляк-чужинець
Став тримати у руці.

І урвалося терпіння,
І увесь народ повстав,
По містах, по селах всюди
На чужинця ніж підняв.

Болеслава отруїли,
Вбивства, розрухи пішли…
Землю Галицько-Волинську
Знов чужинці зайняли.

Так безславно обезславив
Княжий устрій Болеслав…
І народ доріг до щастя
Без князів шукати став.

15.X.—8.XI.1920.

Марієнбад